

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ
NATURAL SCIENCES

ҒТАХР 14.15.01
ӘОЖ 631.589.2

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЕРТЕ КӘСІБИ БЕЙІМДЕЛУІНЕ ЖЫЛЫЖАЙ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

АГАДИЕВА М.С.* , БЕРКАЛИЕВА А.С.

* **Агадиева Марзия Сарановна** — Жаратылыстану ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан.

E-mail: agadieva1974@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5405-7131>;

Беркалиева Анаргүл Серкалиевна — Жаратылыстану ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан.

E-mail: berkalieva_22@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-8448-4710>;

Аңдатпа. Әлемдік білім кеңістігіне бағдарланған білім берудің басты мақсаты – білімді меңгеру ғана емес, білім-білік дағдылары арқылы дербес, ізденімпаз, дені сау, білімді де білікті жеткіншектерді жан-жақты дамыған тұлға ретінде қалыптастыру. Осы мақсаттарды жүзеге асыруда бүгінгі мектеп оқушыларының алдында тұрған міндеттер күн сайын өзекті бола түсуде. Өйткені бүгінгі мектеп оқушылары – болашақ қоғамымыздың басты бет-бейнесі. Сол себепті мектепте жүргізіліп жатқан кәсіптік бағдар беру жұмыстары бүгінгі таңда үлкен маңызға ие. Жалпы білім берудің негізгі үш міндеті бар: баланың өзіндік жалпы дамуын, жан-жақты дүниетанымын қамтамасыз ету және болашақта белгілі бір кәсіпке дайындау. Осы үш міндеттің ішінде әлеуметтік даму күрделене түскен сайын баланы ерте жастан болашақ мамандығына қарай дамыту ең маңызды міндет екені дәлелденді. Қазіргі кезде жалпы білім берудің міндеті тек қана емес. Баланың жалпы дамуын қамтамасыз ету, бірақ ең бастысы оны жастайынан қабілеті мен қызығушылығына сәйкес белгілі бір мамандыққа бағыттай білу. Кәсіптік оқыту – әрбір адамның ерекшеліктерін және халық шаруашылығы мен жекелеген өндіріс салаларында сұранысқа ие мамандықтарды ескере отырып, жастарды еркін және өз бетінше мамандық таңдауға үйретудің ғылыми негізделген жүйесі. Кәсіптік бағдар беру – жас ұрпақты өздері ұнататын тиісті мамандықты саналы түрде талдауға дайындауға бағытталған қызмет. Кәсіби бағдар беруді жүзеге асыра отырып, оқушыларды мамандықтар әлемімен, олардың мазмұнымен, ерекшеліктерімен, өзіндік қасиеттері бар адамға қойылатын талаптармен таныстыру, алға қойған мақсатына сәйкес саналы түрде таңдалған мамандыққа қызығушылыққа тәрбиелеу қажет. Өндірістік-шаруашылық салаларының дамуы және оның нарықтық экономикадағы рөлі. Мамандықты саналы таңдауда адамның қабілетін қалыптастырудың да маңызы зор.

Кілт сөздер. Білім беру, білік дағдылары, дамыған тұлға, дүниетаным, мамандық таңдау, кәсіптік оқыту, қызығушылық, қабілетті қалыптастыру.

Мамандық туралы жеткіліксіз білім мамандық таңдауда кездейсоқтыққа, мамандық таңдаудағы қателіктер сайып келгенде таңдаған мамандығына деген жек көрушілікке және жұмыс орнын жиі ауыстыруға әкеледі. Мектептегі кәсіптік бағдар берудің негізгі міндеттері:

- Оқушыларды көптеген мамандықтар туралы түсінікпен қаруландыру;
- Кәсіби қызығушылық пен қабілеттерді, қабілеттерді қалыптастыру және дамыту мақсатында оқушылардың жеке ерекшеліктерін зерттеу;
- Мектеп түлектеріне мамандық таңдауда көмек көрсету;
- Оқушыларды белгілі бір кәсіп түрін игеруге бейімдеу.

Бүгінде мектеп оқушыларына кәсіптік бағдар беру жұмыстары қайта жанданды. Жоғарыдағы кезеңдерді саралай келе, кәсіптік бағдар берудің құндылығы үлкен сұранысқа ие екенін білеміз.

Әдістер мен нәтижелер

XXI ғасырда қоғамда тәрбие мен білімнің маңызы артып келеді. Білім беруді жаңғырту жағдайында жеке тұлғаны шығармашылыққа дайындау, кәсіпке бейімдеу жаңа

әдістермен толықтырылады. Заман талабына сай мектептерде дарынды оқушылармен жеке жұмыс жүргізудің өзіндік үлгісі жасалды. Студенттің кәсіби және жеке қасиеттерін қалыптастыруда кәсіптік білім беру мен оқытуда мамандыққа бейімдеу ерекшеліктерінің маңызы зор. Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерді теориялық тұрғыдан зерделеу және мектептегі практикалық жұмыстар оқушылардың кәсіптік бағдарын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасауға мүмкіндік береді. Студенттердің жас ерекшеліктерімен тығыз байланысты кәсіптік құндылық бағдары басқарудың жүйелі, бірізділігін, сабақтастығын, мектеп пен отбасының оқушыларға әсерін қамтамасыз етеді, жоспар негізінде кәсіби құндылық бағдарын қалыптастырудағы қиындықтарды талдап, негізгі міндеттерін анықтайды. Кәсіптік білім беру дегеніміз:

- оқушылардың әлеуметтік-экономикалық, психикалық және физиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, әртүрлі кәсіптер туралы білімдер жиынтығы; осы мамандықтардың бірін дұрыс таңдау;

- оқушылардың кәсіби және қоғамдық қызметтерге деген көзқарастарын дұрыс тәрбиелеу, психикалық және физиологиялық мүмкіндіктерін қалыптастыру және қоғамның әлеуметтік және экономикалық қажеттіліктерін дұрыс түсіну.

Өз кезегінде кәсіптік білім кәсіби қарым-қатынастан, кәсіби насихат пен кәсіби насихаттан тұрады. Мысалы, студенттерді ауыл шаруашылығының жекелеген салаларына қажетті мамандар туралы ақпараттандыру және осы мамандықтарды оқуға жағдай жасау, сонымен қатар ауыл шаруашылығына қажетті мамандықтар туралы үгіт-насихат жүргізу. Бұл жұмыстардың барлығы студенттердің ой-өрісіне бағыт-бағдар береді, оны кәсіби науқан ретінде қарастыруға болады. Оқушылардың кәсіби бағдарлануында олардың әртүрлі сала мамандарына деген қызығушылықтары маңызды рөл атқарады.

Оқушылардың жеке басын зерттеу – жеке тұлғаға әсер ету оның психикалық ерекшеліктеріне қарай жүзеге асырылады. Пәндерді саналы оқытуда балалардың ой-өрісі, мақсаты, мұраты қалыптасады.

Адамдардың жоғары белсенділігі пәндерді оқыту арқылы жүзеге асады. Әлеуметтік белсенділіктің қалыптасуы адамдар арасындағы қарым-қатынастың дамуына әсер етеді. Адамгершілік нормалары пәндерді, білімді, дағдыны меңгеруде, оқушылардың өмірлік тәжірибесінде, қоғамдық қатынастар жүйесінде орнығады. Оқу іс-әрекеті тек сабақ барысында ғана емес, сабақтан тыс уақытта да жүзеге асырылады. Оқушыларды кәсіп әлемімен, технология негіздерімен және өндіріс технологиясымен таныстыру олардың белгілі бір жұмысқа деген қызығушылығын, мазасыздығын, ынтасын арттырады. Кәсіби кеңес беру арқылы студенттің өзіндік ерекшеліктеріне және таңдаған мамандығының талаптарына баса мән беріледі. Кәсіптік консультация студенттерге әлеуметтік-кәсіптік жоспар құруға көмектесумен шектелмейді, олармен бірге ол осы жоспарды жүзеге асырады, жалпы және кәсіптік білім деңгейін арттырады, мамандық таңдаудың идеялық-адамгершілік негіздерін қалыптастырады, сонымен қатар оқушылардың мәдени өсуі. Кәсіби кеңес берудің нәтижесі, әсіресе, оқушылардың қабілетін ескере отырып, іс-әрекетін ұйымдастыру жұмыстарымен тығыз байланысты. Ол да қызмет етеді. Мамандық таңдау мектептен тыс жерде, арнайы зертханада және таңдаған мамандығы бойынша жұмыстың нақты жағдайына байланысты жүргізіледі. Мамандық таңдаудың мақсаты – оқушының белгілі бір жұмыс түріне сәйкестігін анықтау.

Бір сөзбен айтқанда, студенттердің кәсіби қасиеттерін, бағыт-бағдарын қалыптастыру оқушы тұлғасын дамытумен байланысты. Ал студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтауын олардың тұлғалық дамуынан бөліп қарауға болмайды. Мұнда студенттердің кәсіптік бағыттылығының концепциясы осының негізінде ғана анықталады. Сондықтан студенттердің кәсіби бағдарларын олардың кәсіби өзін-өзі анықтауынан бөлек қарастыруға болмайды. Студенттердің кәсіптік бағдарлары мамандықтың бір саласына қызығушылықтарын, бейімділіктерін және қабілеттерін қамтиды.

Пікіргалас

Ұрпақ тәрбиесі – болашақ қоғам тәрбиесі. Қоғамның болашақ иелерін жан-жақты жетілген, өз кәсібіне икемді, парасатты, мәдени ой-өрісі дамыған етіп тәрбиелеу – біздің қоғам алдындағы парызымыз. Болашақ ұрпақтың кәсіптік мамандыққа деген көзқарасы көбінесе тәрбие жұмысының сипатымен анықталады. Кәсіптік білім берудің жалпы мақсаты жастардың бойында жоғары кәсіби және тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру болса, мектеп мұғалімдері оқушыларға кәсіптік бағыт-бағдар беріп, мамандық таңдауда бағыт-бағдар беріп алдындағы кезеңдерді қамтиды. Алғаш рет мамандық таңдау (бастауыш сынып оқушыларына тән): отырады.

Оқушылар көбінесе шешім қабылдауда қоғамның көзқарасына бейімделеді, олар өз ойларын, шынайы ниеттерін айта алмайды. Яғни, кәсіби өзін-өзі анықтау және тану процестері жоқ. Кәсіби өзін-өзі анықтау адамның кәсіби қызметінің толық кезеңін, бірақ оның

- осы мамандыққа қажетті мамандықтар әлемін саралаусыз түсіну,
- ішкі ресурстарды түсіну,
- кәсіптік ниет пен қызығушылықтың біркелкі еместігі.

Ал кәсіби өзін-өзі тану процесі субъектінің кәсіби бағдарлану факторларымен байланысты, бұл субъект белсенділігінің артуы арқылы түсіндіріледі. Оның құрамдас бөлігі ретінде осы қызметпен байланысты кәсіби өзіндік сана қалыптасады [4].

Кәсіптік бағдар беру туралы ақпарат беру. Оқушыларды мамандық саласы туралы ақпаратпен қамтамасыз ету – ең өзекті мәселе. Кәсіптік бағдар берудің элективті курстарын ұйымдастыру. Ол оқушылардың бағдарлы сыныптың бағытын таңдауына негіз болуы керек. Психологиялық көмек көрсету. Оқушыларды өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға бағыттау. Құзыреттілік тұрғысынан білім берудің басты ерекшелігі дайын білімді меңгеру емес, осы білімді өз бетінше меңгеру және оны іс жүзінде қолдана білуге жағдай жасау болып табылады.

Мамандықты саналы таңдауда адамның қабілетін қалыптастырудың да маңызы зор. Ол адамның психологиялық санасының қалыптасуына байланысты. Оларға: қабілеттілік, қызығушылық, бағыт құндылығы, кәсіби жоспар, идея, сенім, т.б.

Адамның қабілетін қоршаған табиғатқа, әрбір адамның өзін-өзі жетілдіруіне байланысты адамның әлеуметтік бейімделген қызметі ретінде қарастыру қажет. Сондықтан да К.К. Платонов «Қабілет – адамның қасиеті, бірақ ол оның белгілі бір әрекетке қатынасымен анықталады».

Дағды деп белгілі бір іс-әрекеттің тәсілдерін меңгерудегі жылдамдық, тереңдік және икемділік ретінде қарастырылады.

Сондықтан мамандық таңдауда қабілет ескеріледі. Мысалы, адамның абстрактілі ойлау жүйесі жоғары дамыған, бірақ практикалық жұмысқа қабілетсіз болуы мүмкін немесе өте білімді, бірақ нашар ұйымдастырылуы мүмкін. Сондықтан даму нәтижелі болуы үшін баланың жалпы оқуға, еңбекке, ойынға деген қабілетін ескеру қажет.

Білім алушының алғашқы кәсіби өзін-өзі анықтауы мен білім алуына бағыттау қазіргі білім беру кеңістігінің барлық жүйелерінің жұмыс істеуі өзекті қағидалардың біріне айналуда. Бұл тенденцияны Ресей Федерациясы, АҚШ, Германия, Франция және басқа елдердегі мектептерден де байқауға болады. Біздің қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық процестер, экономикадағы нарықтық қатынастарға көшу ауылдық шағын мектептің әлеуметтік функцияларында (қызметтерінде) сәйкесінше өзгерістер туғызады. Отандық және шетелдік психология мен педагогикада мамандық таңдау жағдайы дәстүрлі түрде еңбек психологиясы мен кәсіптік оқыту аясында қарастырылады. Психологиялық сөздікте кәсіптік бағдар беру (кәсіби бағдар) "жастарға мамандық таңдауда көмек көрсетуге бағытталған жүйе". Бұл іс жүзінде жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауын, олардың қызығушылықтарына, қалауларына, бейімділіктеріне, қабілеттеріне сәйкес және әртүрлі саладағы мамандарға әлеуметтік қажеттіліктерді ескере отырып, саналы түрде мамандық таңдауға дайындығын қалыптастыруға бағытталған шаралар жүйесі. Осыған байланысты

негізгі ұғымдардың анықтамасы ерекше мәнге ие: «кәсіп» және «мамандық». Кәсіп (лат. Profession – өз ісім) – белгілі бір дайындықты, білімдер мен машықтарды талап ететін және тіршілік көзі болып табылатын адамның еңбек қызметінің, кәсібінің бір түрі. Әрбір нақты бір жағдайда кәсіптің атауы жұмыстың сипаты және мазмұнымен, қолданылатын еңбек құралдарымен, заттарымен байланысты. «Кәсіп» деген жалпы ұғыммен қатар "мамандық" деген түсінік те бар. Мамандық (лат. specialis – ерекше, арнайы) - бұл белгілі бір кәсіп шеңберінде қызмет түріне қажетті арнайы дайындық пен жұмыс тәжірибесі арқылы алынған білім, білік және дағдылар кешені. Сондай-ақ, әр адамның өзіндік құлшынысы болуы керек, бірінші – себеп, ол әрине әрекетке, белсенділікке ынталандырады, итермелейді. Екіншісі – мақсат, адамның белгілі бір жұмысты орындауға деген ұмтылысы, мақсаты.

Осылайша, өзіндік қажеттіліктері түсініліп, иерархиясы құрылады, артықшылықтары бөлінеді, қызығушылықтары пайда болып және олардың динамикалық дамуы бейімділікке айналып, құндылықтар қалыптасып, себептер, мақсаттар анықталады, мақсатқа жетуге ықпал ететін немесе кедергі жасайтын сыртқы жағдайлар зерттеледі. Осыдан кейін қызмет туралы шешім қабылданады яғни өзін-өзі анықтау пайда болады. Кәсіптік бағдар беру жұмыстарын сауатты жүргізу үшін оқушының қызығушылығына әсер ету өте қиын, оларды өзгерту тіпті қиын екенін ескеру қажет. Құндылықтардың қызығушылықтан айырмашылығы, адамның өмір сүру барысында ұлттық негізде ерекшеленеді, қоғамның бір әлеуметтік-экономикалық формациядан екіншісіне ауысуы кезінде өзгереді. Құндылық бағдарлар жүйесі мүлдем реттелген және қозғалмайтын нәрсе емес, ол қарама-қайшы және динамикалық, жеке тұлғаның әлеммен өзара байланысының, тәуелділігінің негізгі, маңызды, айналмалы өзгерістерін де, ағымдық, жедел, белгілі бір дәрежеде кездейсоқ өмірлік жағдайлардың да өзгеруін көрсетеді. Себептер мен мақсаттар құндылықтарға қарағанда икемді. Сондықтан мектептегі кәсіби бағдарлау жұмысы қызығушылықтарды дамытуға, құндылықтарды, себептерді түзетуге және мақсаттарды қалыптастыруға бағытталуы керек. Бұл тұрғыда кәсіптік бағдар беру жұмысында білім алушының жеке басын зерттеу үлкен рөл атқаруы тиіс. Жоғары сынып оқушысы қандай құндылық бағдарларын басшылыққа алатындығын, оның қабілеттері, мамандық таңдау себептері, кәсіби қызығушылықтары қандай екенін уақытында анықтау қажет. Кәсіби өзін-өзі анықтау мақсатында білім алушының жеке басын зерттеу процесінде оның кәсіби қызығушылығы үлкен мәнге ие. Кәсіби қызығушылық деп "мамандыққа тікелей эмоционалды практикалық-танымдық қарым-қатынас, қолайлы жағдайларда тұлғаның нақты кәсіби қызметке бағытталуына ауысады, оның себептері мен мақсаттары сәйкес келеді" деп түсіндіріледі. Кәсіби қызығушылық іс-әрекетте пайда болатындықтан және дамитындықтан, оның маңызды сипаттамаларының бірі - тұлғаның мақсатты қызметі. Кәсіби қызығушылық тұлғаның кәсіби бағытын қалыптастыруға ықпал етеді. Алайда, өздеріңіз білетіндей, адамның іс-әрекеті сөздің тура мағынасында – қажеттіліктермен, себептермен, мақсаттармен, қызығушылықтармен ғана емес, сонымен қатар біліммен, дағдылармен де анықталады. Білімге, дағдыларға және дағдыға қатысты адамдар қабілеттері кейбір мүмкіндік ретінде әрекет етеді. Әдетте, оқушы неғұрлым бейім сабақтарға көп уақыт жұмсайды және сонымен қатар өз қалауымен жұмыс істейді. Егер адам осы іс-әрекеттер арқылы белгілі бір нәтижелерге қол жеткізсе, онда біз осы әрекеттің мүмкіндігі туралы айта аламыз. Қабілеттің негізгі көрсеткіші - жаңа білімді игерудің жеңілдігі (қарапайымдылығы), біліктілікті жоғарылату жылдамдығы немесе жоғары нәтижелерге қол жеткізу деп санау қажет. Оқушылардың кәсіптік бағдар беру қабілеттерін анықтау туралы айта отырып, біз мектеп бағдарламасындағы білімді ғана емес, сонымен қатар белгілі бір мамандықтарды игерудегі бейімділікті де айтамыз [5].

Мамандық таңдау, кәсіби бейімделу тақырыптарын қарастырғанда сыни ойлау мен зияткерлік қабілеттерін атап өтуді жөн көреміз. Аталған екі қабілет тұлғаның таңдау жасауына, таңдауының дұрыстығына әсер етеді.

Б.Г. Ананьев интеллектуалдық теория мен тұлға теориясының терең бірлігін атап өтті. Бір жағынан, қажеттіліктер, қызығушылықтар, көзқарастар және басқа да жеке қасиеттер

интеллектуалдық белсенділікті анықтайды. Екінші жағынан, мінез ерекшеліктері мен мотивтердің құрылымы шындықтың қаншалықты сенімді екендігіне, қоршаған ортаны тану тәжірибесі мен жалпы интеллектке байланысты [6]. Автордың пікірін жалпылайтын болсақ, онда адамның қажеттіліктері, оның алдына қойған мақсаты, оның ұстанымдары мен оған жетудегі белсенді әрекеттері туралы сөз болады. Екінші жағынан, біз адам сапасының көрсеткіштерін, қызығушылықтарын және қоршаған ортаны үйрену тәжірибесін қарастырамыз.

В.Н. Дружинин сонымен қатар когнитивті қабілеттерді жүйелеуге мүмкіндік береді. Интеллект – 1) кез келген қызметтің табыстылығын анықтайтын және басқа қабілеттердің негізінде жатқан мәселелерді тану және шешудің жалпы қабілеті; 2) жеке тұлғаның барлық танымдық қабілеттерінің жүйесі: сезім, қабылдау, есте сақтау, елестету, ойлау, елестету; 3) сынақтар мен қателіктерсіз мәселелерді «ойда» шешу мүмкіндігі. В.Н. Дружининнің интеллектуалдық болмысын түсіндірудегі негізгі бағыттарды жүйелей отырып, ол олардың барлығы «бір-біріне қатысты сабақтастық пен бірін-бірі толықтыру тәртібінде қалыптасқан және дамыған» деген қорытындыға келеді. Бұл факт және интеллект ұғымының анықтамаларын талдау интеллект тек реттеушілік қызмет атқарып қана қоймайды, сонымен қатар белсенділік-элеуметтік сипатқа ие және оның қалыптасуы тұлғаның тұлғалық дамуымен бөлінбейтіндігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді [7]. Бұл адамның интеллектінің дамуы оқу іс-әрекетін тәжірибеде, өмір тәжірибесінде, кез келген ортада, яғни элеуметтену процесінде пайдаланумен сипатталады деген қорытындыны білдіреді. Сондықтан интеллектті тұлғалық дамудан бөліп қарауға болмайды деген пікірмен келісеміз. Ғалымдар жасаған жоғарыда келтірілген теориялық талдауларға сүйене отырып, интеллект ұғымын тұлғаның тікелей дамуымен байланыстыра қарастырып, оқу процесінде алған білім, білік дағдылары негізінде дамытылуы мүмкін, сондықтан да интеллект технологиясын қолдану тиімді. сыни тұрғыдан ойлау. Суық когнитивтік көзқарас концепциясы бойынша: интеллект - бұл жеке психикалық (психикалық) тәжірибені ұйымдастырудың ерекше түрі, олар бейнелейтін және осы кеңістіктің ішінде салынған психикалық кеңістіктен туындайтын психикалық көріністер [8]. Психикалық тәжірибе – адамның дүниеге танымдық қатынасының негізін құрайтын және оның интеллектуалдық әрекетінің ерекше қасиеттерін күшейтетін физикалық психикалық формациялар мен олармен туындаған психикалық күйлердің жүйесі.

Қ.Б. Жарықбаев пен О. Сәңгілбаевтың пікірінше, интеллект – адамның ақыл-ой қабілеті, психикалық бастамасы. Интеллект (лат. *Intellectus* - ақыл, ес) жеке адамның психикалық қабілеттерінің біршама тұрақты құрылымы. Алғашында бұл термин адам психикасының рационалды психикалық функцияларын білдірсе, қазір ол барлық танымдық процестерді қамтиды. Зияткерлік тұлғаны танудың негізгі формасы. Мақсатты бағытта интеллектуалдық ақпаратты өңдеу, реттеу, оқу қабілетінің күрделі жүйелерінің танымдық әрекеті [9]. Ғалымдардың еңбектерін зерделей келе, біздің ойымызша, интеллект – адамның білімі, мәселелерді түсіну және шешу қабілеті деген тұжырымға келдік. Интеллект қиял мен қабылдау, сезім, есте сақтау, ойлау және бейнелеу сияқты адамның барлық танымдық процестерін біріктіреді. С.Қ. Бердібаева интеллектуалдылықты адамның шығармашылық әрекетінің шарты ретінде қарастырды. «Интеллект» ұғымы көп қырлы, интеллекттің формальды сипаттамасы – қабілеттер, ал мағыналы сипаттамасы – нақты танымдық әрекет деген тұжырымға келеді [10]. Біз интеллект шығармашылықпен байланысты екенін көреміз. Интеллект адамға тікелей байланысты болғандықтан, бұл оның қабілетіне сәйкес оқу-танымдық әрекеттерді жүзеге асыру. Психологиялық зерттеулер мынадай қорытынды жасауға негіз болды: интеллект адамның туа біткен қабілеттеріне негізделген. Сондықтан батыс ғылымында интеллект ұғымы сандық процедуралармен байланысты. Оның негізінде туа біткен психикалық потенциалдың деңгейін анықтайтын және адамның генетикалық жағдайын бағалайтын тест әдістері қолданылады. Сондықтан интеллекттің дамуы жеке

адамның және әлеуметтік ортаның биогенетикалық ерекшеліктерінің өзара байланысы мен өзара әрекеті болып табылады.

И. Андреевтің пікірінше, өзін-өзі дамыту үдерісі жеке тұлғаның барлық өріс-түрткілерін (қажеттіліктерін) де, зияткерлікті де, көңіл-күйлік те, еріктікті де қамтиды, ал, ең бастысы, ол (өзін-өзі дамыту үдерісі) «өзіндік» үрдістерге: өзін-өзі тану, шығармашылықпен өзін-өзі айқындау, өзін-өзі басқару, шығармашылықпен өзін-өзі көрсету, өзін-өзі жетілдіру т.б. негізделіп, әрқашан оларды қызмет етудің жаңа деңгейіне көтереді, яғни оларды күшейте түседі [11]. Бұдан жоғары оқу орнына түскен әрбір тұлға таңдаған мамандығына сәйкес өзін өзі дамытатыны сөзсіз. Алдымен өзінің қажеттілігін өтеу үшін жаңа білімді меңгеруде психикалық процестердің қабылдаудан бастап, зейін, ерік, қабілет және т.б. дамуына ықпал етіп, сол арқылы тұлға ретінде өзін-өзі танып біледі, өзінің шығармашылық деңгейін айқындап, осы бағытта өзін-өзі көрсетеді. Әрине, бұл қандай да бір күрделі тапсырмаларды орындауда өзін-өзі жетілгенін көрсетіп, жаңа нәтижеге жеткізеді, яғни зияткерлігі дамиды. Біз болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің сыни ойлау негізінде зияткерлігін дамытуда психологиялық тұрғыдағы даярлығына басымдық беру керек, - деген тұжырымы жасаймыз [12].

Кез келген танымдық қажеттіліктің пайда болуы үшін субъектінің өзіндік мақсатының, сонымен қатар басқа адам қалыптастырған «дайын мақсаттың» қалыптасуы алдыңғы қатарда. Бірінші жағдайда субъектінің өзіндік танымдық қажеттілігі мақсатпен «материалданады». Екінші жағдайда, сыртқы тапсырманы субъектінің танымдық қажеттіліктеріне «жақтау» процесі тапсырманы қабылдау және оны «өзінің мақсатына» айналдыру процесінде орын алады. Ерекше назар аударуды қажет ететін сәт: кейде танымдық қажеттілік субъект дайын тапсырмаларды алғаннан кейін пайда болады. Тапсырманы қабылдау және орындау бұл жағдайда субъектінің басқа қажеттіліктер түрлерінің әсерінен ұзақ уақыт алуы мүмкін [13]. Сыни тұрғыдан ойлау әрекетін орындай отырып, субъект: тапсырманы шешу процесіне тікелей байланысты бірқатар жаңа білімдерді игереді. Осы мәселені шешу үшін пайдаланылған материалдар негізінде кейбір теориялық жалпылауды қалыптастырады. Жаңа түпнұсқа емес шешім табуға ұмтылады. Біріншіден, бұл адамның өз қажеттіліктерін қанағаттандырудағы ішкі қажеттілігі, екіншіден, пайда болған тапсырманы орындау қажеттілігі. Осыдан адам өзіне қажет нәрсені оқшаулап, сыни тұрғыдан ойлауға, жаңа шешімдер қабылдауға, ақыл-ойы жаңа деңгейге көтеріледі, яғни оның интеллектісі дамиды.

Кәсіптік бағдар беру сабағы ерекше маңызға ие, өйткені сабақ мектептегі оқу-тәрбие процесінің негізгі формасы болып табылады. Кәсіптік бағдар беру сабақтарында болашақ мамандықты таңдаудың теориялық және практикалық мәселелері қарастырылады. Сабақта көптеген әдіс-тәсілдер қолданылады: әңгімелесу, пікірталас, түсіндіру, профессиограмманы өздігінен құрастыру, кәсіптік бағдар беру қызметі бойынша есеп беру.

Бағдарлама үш деңгейде жүзеге асырылады, олар кейде өзара байланысты және қатаң реттілікпен жүзеге асырылмайды.

1-деңгей - дұрыс үшін әмбебап құзыреттілікке ие болу, яғни. тиімді кәсіптік бағдар беру.

2-деңгей: -мансаптық бағдар берудің әртүрлі түрлерін қолданып көріңіз.

3-деңгей-таңдалған кәсіби бағытқа сәйкес жеке білім беру бағдарламаларын құру және жүзеге асыру [14].

Қорытынды

Кадрлық жағдайлар. Бағдарламаны жүзеге асыру үшін әлеуметтік-психологиялық қызмет тобының болуы қажет, оларға келесі мамандар қажет: психологтар, әлеуметтік педагогтар, қосымша білім беру педагогтары. Қызмет көрсету тобының сандық құрамы кәсіби бағдардың нақты саласына байланысты.

Бағдарламалық қамтамасыз ету шарттары. Оқушыларға кәсіптік бағдар беру бағдарламасын іске асыру, кәсіптік бағдар беру үшін мектеп ортасын жобалау, ол үшін

мыналарды құру қажет:

- кәсіптік бағдар беру орталықтарының жұмыс жоспары;
- пән мұғалімдері жүргізетін кәсіптік бағдар бағдарламасын жүзеге асыру жоспары.

Мектептің психологиялық-педагогикалық қызметінің ұжымына кәсіптік бағдар беру жоспары:

Қолдану ережелері. Кәсіптік бағдар беру бағдарламасын жүзеге асыру үшін сізге:

- жақсы жабдықталған кітапханалар, оларда кәсіптік бағдар беру және арнайы білім беру саласындағы әдебиеттер болуы керек;
- интернет ресурстарын пайдалану мүмкіндігі.

Кәсіптік бағдар беру шараларын өткізгеннен кейін олардың тиімділігі тексеріледі. Олардың ішінде бірінші әдіс - диагностика.

Диагностика объектінің күйін көрсететін, оның ауытқулары мен қателіктерін түзететін немесе алдын алатын белгілерді зерттейді.

Кәсіптік бағдар беру диагностикалық әдістерінің тиімділігін анықтау үшін қолданылатын әдіс – бақылау.

Бақылау – белгілі бір мақсат үшін объектіні әдейі қабылдау. Ойлану және зейін қою бәсекелестіктегі негізгі әрекеттер болып табылады. Психологияда кең тараған әдіс, оның мәні: зерттеуші басқа адамның іс-әрекетін, оның мінез-құлқын, психикасын, сыртқы көріністерін (қозғалысы, сөйлеуге реакциясы, мимикасы, жалпы мінез-құлқы), сонымен қатар адамның ерік-жігерін, эмоционалдық ерекшеліктерін, темпераментін зерттейді. , мінез-құлқын жүйелі және жүйелі түрде бақылайды, сондықтан адамның психикалық процестері, жағдайы және психикалық қасиеттері туралы қорытынды жасайды. Белгілі жоспар бойынша белгілі бір уақыт аралығында субъектінің психикалық ерекшеліктерін бақылау әдісі қолданылады. Бақылау әдісі әдетте табиғи жағдайда, субъектінің мінез-құлқына әдейі араласпай жүргізіледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР «Білім туралы» заңы. Астана, 2004ж
2. Болашақ талапкердің мамандық тандауына педагогикалық-психологиялық көмек [Мәтін] / Б. Е. Сабырбай, Ж. М. Зейнуллина // «Бейіндік мектеп» - Қарағанды. – 2012. – Б.1. – С.776.
3. Naviland-Jones ,The Hidden Genius of Emotion, 2005. – 646.
4. Кәсіптік бағдар беру проблемалары. С.Ғ.Құрымбаев, А.М.Әшімбаева // Орталық Қазақстандағы жоғары педагогикалық білімнің дамуы тарихы міндеттері келешегі ҚР Білім беру саласына еңбегі сіңген қызметкері проф. С.Қ Досмағамбетовтың 85 жасқа толуына арналған ғылыми-практикалық конференция материалдары. 24 қазан. – Қарағанды. – 2013. – С. 280-281 б.
5. ШЖМ білім алушыларының кәсіпке өзіндік бейімділігін анықтауы бойынша әдістемелік ұстанымдар. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2020. – 288 б.
6. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - Изд. 2-е. - СПб.: Питер, 2001. - 272 б.
7. Дружинин В.Н. Модель интеллектуального диапазона. Интеллект и общество Психология // Журнал Высшей школы экономики. - 2005. - Т. 2, №3. - С. 78. 100
8. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. - СПб.: Питер, 2004. - 384 с.
9. Жарықбаев Қ.Б., Сангилбаев О.С. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. - Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. - 384 б.
10. Бердібаева С.Қ. Таным субъектісі: танымдық процестер. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 75 б.

11. Андреев Г.Г., Андреев Г.Г. Магия интеллекта или Книга о том, когда дети бывают умнее, быстрее, смышленнее взрослых. - М.: Эйдос, 1994. - С. 34.

12. Исакова Л. Сыни ойлау негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зияткерлігін дамыту. 6D010200 - Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2022. – 193 бет

13. Ромашук А.Н. Теория деятельности А.Н. Леоньева и проблема преодоления двухфакторного подхода к детерминации психики // Вестник Московского университета. Серия Психология. - 2013. - Вып. 2. - С. 26-29.

14. Взаимодействие общеобразовательной школы и специальных учебных заведений в профессиональной ориентации молодежи: Межвузовский сборник научных трудов. – Ярославль: ЯГПИ им. К. Д. Ушинского, 1984 – 98 с.

References:

1. Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”. Astana, 2004.
2. Pedagogical and psychological assistance to a future applicant in choosing a specialty [Text]/B. E. Sabyrbay, Zh. M. Zeinullina // “Profile school” - Karaganda. – 2012. - B.1. - P.77b.
3. Haviland-Jones, The Hidden Genius of Emotion, 2005. – 646.
4. Problems of professional guidance. Kurumbaev S.G., Ashimbekova A.M.//History of the development of higher pedagogical education in central Kazakhstan; objectives; perspective; Honored Education Worker of the Republic of Kazakhstan prof. Materials of the scientific and practical conference dedicated to the 85th anniversary of S.K. Dosmagambetova. October 24. - Karaganda. – 2013. - pp. 280-281 p.
5. Methodological approaches to determining the independence of MCS students in the profession. Methodological recommendations - Nur-Sultan: Y. National Academy of Education named after Altynsarin, 2020. - 288 p.
6. Ananyev B.G. On the problems of modern human science. - Ed. 2nd. - St. Petersburg: Peter, 2001. - 272 b.
7. Druzhinin V.N. Intelligent range model. Intelligence and Society Psychology // Journal of Higher School of Economics. - 2005. - Т. 2, No. 3. - P. 78.
8. Kholodnaya M.A. Cognitive styles. On the nature of the individual mind. - St. Petersburg: Peter, 2004. - 384 p.
9. Explanatory dictionary of names Zharykbaev K.B., Sangilbaev O.S. Jantanu. - Almaty: Dictionary-Dictionary, 2006. - 384 p.
10. Berdibaeva S.K. Subject of cognition: cognitive processes. - Almaty: Kazakh University, 2006. - 75 pp
11. Andreev G.G. The magic of intelligence or a book about when children are smarter, faster, smarter than adults. - M.: Eidos, 1994. - P. 34.
12. Iskakova L. Development of the intellectuality of future primary school teachers based on critical thinking. 6D010200 - Pedagogy and methods of primary education. A dissertation prepared for the degree of Doctor of Philosophy (PhD). Almaty, 2022. - 193 pages
13. Romashchuk A.N. Theory of activity A.N. Leonyev and the problem of overcoming the two-factor approach to the determination of the psyche // Bulletin of Moscow University. Psychology Series. - 2013. - Issue. 2. - pp. 26-29.
14. Interaction between general education schools and special educational institutions in the vocational guidance of youth: Interuniversity collection of scientific papers. – Yaroslavl: YAGPI im. K. D. Ushinsky, 1984 – 98 p.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ РАБОТ В ТЕПЛИЦЕ ДЛЯ РАННЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ

АГАДИЕВА М.С.* , БЕРКАЛИЕВА А.С.

*Агадиева Марзия Сарановна — Магистр естественных наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова, г. Актобе, Казахстан.

E-mail: agadieva1974@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5405-7131>;

Беркалиева Анаргул Серкалиевна — Магистр естественных наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова, г. Актобе, Казахстан.

E-mail: berkalieva_22@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-8448-4710>;

Аннотация. Основной целью образования, ориентированного на мировое образовательное пространство, является не только овладение знаниями, но и формирование через знания-умения самостоятельных, любознательных, здоровых, образованных и компетентных подростков как всесторонне развитой личности. Задачи, стоящие перед сегодняшними школьниками в реализации этих целей, с каждым днем становятся все более актуальными. Ведь сегодняшние школьники-главная страница нашего будущего общества. Поэтому проводимая в школе про ориентационная работа сегодня имеет большое значение. Основными задачами общего образования являются три: обеспечение собственного общего развития, всестороннего мировоззрения ребенка и подготовка его к определенной профессии в будущем. Из этих трех задач было доказано, что по мере усложнения социального развития наиболее важной задачей является развитие ребенка с раннего возраста к будущей профессии. В настоящее время задача общего образования не только. Обеспечить общее развитие ребенка, но самое главное-установить его в соответствии с его способностями и интересами с раннего возраста. Профессиональная ориентация - деятельность, направленная на подготовку молодого поколения к осознанному анализу соответствующей профессии, которая им нравится. Осуществляя профессиональную ориентацию, необходимо знакомить учащихся с миром специальностей, их содержанием, особенностями, требованиями, предъявляемыми к человеку, обладающему свойствами, воспитывать интерес к осознанно выбранной специальности в соответствии с поставленной целью. Развитие производственно-хозяйственной отрасли и ее роль в рыночной экономике. Немаловажное значение в осознанном выборе профессии имеет и формирование способностей человека.

Ключевые слова. Образование, навыки умений, развитая личность, мировоззрение, выбор профессии, профессиональное обучение, формирование интереса, способностей.

EFFECTIVENESS OF ORGANIZING RESEARCH WORK IN A GREENHOUSE FOR EARLY PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS

AGADIEVA M.S.* , BERKALIEVA A.S.

*Agadieva Marziya Saranovna — Master of Science, Senior Lecturer, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: agadieva1974@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5405-7131>;

Berkalieva Anargul Serikkalieva — Master of Science, Senior Lecturer, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: berkalieva_22@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-8448-4710>;

Annotation. The main goal of education focused on the global educational space is not only the acquisition of knowledge, but also the formation through knowledge-skills of independent, inquisitive, healthy, educated and competent adolescents as a comprehensively developed personality. The tasks facing today's schoolchildren in the implementation of these goals are becoming more and more relevant every day. After all, today's schoolchildren are the main page of our future society. Therefore, the career guidance work carried out at the school is of great importance today. The main objectives of general education are three: ensuring the child's own overall development, a comprehensive worldview and preparing him for a certain profession in the future. Of these three tasks, it was proved that as social development becomes more complex, the most important task is the development of a child from an early age to a future profession. Currently, the task of general education is not only. To ensure the overall development of the child, but most importantly-to establish it in accordance with his abilities and interests from an early age. Vocational guidance is an activity aimed at preparing the younger generation for a conscious analysis of the relevant profession that they like. When carrying out vocational guidance, it is necessary to acquaint students with the world of specialties, their

content, characteristics, requirements for a person with qualities, and to cultivate interest in a consciously chosen specialty in accordance with the goal. Development of the production and economic sector and its role in a market economy. The formation of a person's abilities is also of no small importance in the conscious choice of a profession.

Keywords. Education, skills, developed personality, worldview, choice of profession, vocational training, formation of interest, abilities.